

УДК 37.014

Роцін І. Г.*

**РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ
ПРОГРАМНО-ІНСТРУКТИВНОЇ БАЗИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ
В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТЬ)**

Статтю присвячено історичному аналізу процесу формування нормативно-інструктивної бази фізичного виховання учнів в Україні в період кінця ХІХ – початку ХХ століть у межах педагогічної освіти. Автором розглядаються особливості формування і становлення реалізації нормативно-інструктивної бази учнів в Україні в цей період. Досліджено мету і тенденції розвитку фізичного виховання в освітніх закладах України, аналізується хронологія запровадження елементів нормативно-інструктивних основ фізичного виховання зазначеного періоду. Простежується вплив соціально-культурних і політичних особливостей України на становлення і розвиток фізичного виховання в освітніх закладах. Автором зроблено висновки про роль і місце нормативно-інструктивних основ фізичного виховання учнів як цілісного явища в соціокультурному аспекті.

Ключові слова: фізичне виховання, навчальні заклади, студенти, фізична культура.

Вагомих успіхів у фізичному розвитку дітей можна досягти лише за умови чіткого визначення його нормативно-інструктивного та науково-методичного підґрунтя, що відтворюється в конкретних документах і матеріалах, розроблених науковими установами та державними органами управління у сфері освіти, медицини, фізичної культури та спорту. При цьому документальна база фізичного виховання молодого покоління має враховувати глобальні тенденції розвитку людства, особливості національної культури та історичний досвід розвитку країни.

Вивчення літературних і публіцистичних джерел засвідчує, що історія тіловиховання на українських теренах має давні й глибокі корені і пов'язана з військовою справою, побутовими потребами та релігійними мотивами людей. Змістовний аналіз вітчизняної системи фізичного виховання учнівської молоді засвідчує, що її витoki закладалися в двох частинах сучасної України – Наддніпрянській, що перебувала під юрисдикцією Російської імперії, та Західної, що входила до складу Австро-Угорської імперії. Сьогодні територія нашої держави об'єднує ці частини разом із центральною, що й зумовлює специфіку документальної бази нової, вже незалежної країни.

Дослідження останнього часу (Н. Москаленко, 2009; Н. Гонтаровська, 2010; Є. Столітенко, 2010; М. Єрмолова, 2011; Є. Захаріна, 2012; В. Сاینчук, 2012; О. Ярмач, 2012) засвідчують, що вивчення історичного минулого фізичного виховання молоді дозволяє не лише з'ясувати витoki його нормативно-правового та науково-методичного підґрунтя, простежити тенденції змістових та організаційних змін, а й на цій підставі встановити закономірності такого процесу. Проте, незважаючи на значний обсяг наукових розвідок щодо історії та теорії реформування фізичного виховання, невирішеним залишається питання виокремлення раціонального зерна в історичній спадщині загальної фізичної підготовки учнівської молоді. Тому метою цієї статті стало розкриття шляхом ретроспективного аналізу витоків нормативно-інструктивної бази фізичного виховання учнів в Україні у хронологічному періоді – кінець ХІХ – початок ХХ століть.

Історична ретроспекція наукових доробків позаминулого, минулого і останніх років сучасного століття дозволяє констатувати, що в перших шкільних реформах Царської Росії (друга половина ХІХ століття) фізичне виховання чи фізичний розвиток учнів не передбачалися взагалі, дозволялося лише проведення рухливих ігор і гімнастичних занять у позашкільний час. Лише ліберальні реформи 1860-1870-х рр., які

© Роцін І. Г.

згодом виявилися однією з переломних подій XIX століття, в освітній сфері мали за мету забезпечити наступність між початковою, середньою та вищою освітою, відкрити доступ до гімназій та інститутів дітям усіх соціальних прошарків населення, розвинути жіночу освіту, дозволити приватні ініціативи у створенні початкових шкіл, що уможливило їх розмаїття.

Суттєвими документами, які були прийняті в цей період і відіграли важливу роль у реформуванні шкільництва, стали «Положення про початкові народні училища» (1864 р.), «Положення про земські установи» (1864 р.), «Статут гімназій і прогімназій» (1864 р.) [9; 10; 14]. Цими документами зокрема було визначено типи середніх навчальних закладів, які утримувалися за державний або місцеві кошти: чоловічі та жіночі; класичні та напівкласичні з семирічним строком навчання, реальні гімназії та прогімназії, програма яких дорівнювала чотирьом першим класам гімназій. У гімназіях хлопці вивчали військову справу (переважно стройові вправи, оскільки гімнастичних залів у будівлях шкіл тоді ще не було), а дівчата – рукоділля. Вивчення гімнастики передбачалося лише для студентів інститутів.

1863 року кадетські корпуси були реорганізовані у військові гімназії, де було розширено програму навчальних предметів, запрошено найкращих викладачів, з військової гімнастики зокрема. Тепер замість військової муштри та німецької гімнастики, яка пригнічувала всіляку ініціативу учнів, вводилося фізичне виховання та освіта, що були спрямовані на їх всебічний фізичний розвиток. При цьому значна увага приділялася іграм, бігу, метанню, стрибкам, екскурсіям, вправам на формування правильної постави, стройовій підготовці. І хоча загальна кількість часу, що відводилася на заняття гімнастикою, зменшилась, якість цих занять значно зросла. Новим шкільним статутом 1864 р. передбачалося введення гімнастики як обов'язкового предмету в гімназіях і прогімназіях, а напередодні військової реформи 1874 р. – уведено вивчення гімнастики в ремісничих і народних училищах. Головним при цьому визнавалося покращення допризовної військово-фізичної підготовки молоді. Гімнастику проголошено обов'язковим предметом у реальних училищах 1872 року [15].

Напередодні прийняття Закону «Про загальну військову зобов'язаність» царський уряд звернув увагу на зміст фізичної підготовки учнівської молоді, і тому 1873 року було видано «Руководство по гимнастике для сельских и народных школ». У вступній частині цього документа було зазначено, що гімнастика має за мету підготувати дітей до служби в армії. Саме тому до переліку вправ, що увійшли до «Руководства», було включено підготовчі вправи для окремих груп м'язів, вправи на рівновагу, опір, біг, стрибки, вправи з палками та скакалками, вправи на лазіння по дробинах, рухливі ігри [13]. Три роки по тому «внаслідок перенавантаження навчальних планів» гімнастику було вилючено з навчального розкладу і запропоновано для занять фізичними вправами використовувати велику перерву [15]. У цей час при навчальних закладах створювалися гімнастичні гуртки та гуртки з окремих видів спорту. Іноді такі гуртки були складовими спортивно-гімнастичних товариств дорослих, іноді – товариствами, що були організовані спеціально для дітей.

Отже, наприкінці 1870-х рр. у гімназіях, народних і реальних училищах гімнастика (переважно військова) отримала статус обов'язкового навчального предмета для хлопців і навіть набула поширення в позашкільному навчанні у вигляді гуртків. На початку 1880-х років гімназії знов було реорганізовано в кадетські корпуси, а гімнастику замінено на військову муштру.

У квітні 1889 р. затверджено «Інструкцію і програму викладання гімнастики в чоловічих навчальних закладах» (автор – полковник А. Бутовський), яка визначала порядок проведення занять та їх зміст, вводила перші нормативи. В інструкції зокрема підкреслювалося, що гімнастика є корисною для фізичного розвитку дітей і збереження їх здоров'я, оскільки дозволяє виховувати характер, дисципліну і мужність, а також здійснювати попередню військову підготовку. При оцінюванні результатів фізичної

підготовки учнів приписувалося «більше звертати увагу на вірність рухів, ніж на особливу силу і спритність, які даються небагатьом хлопцям» [2]. Уперше пропонувалося виставляти оцінки «добре», «задовільно» та «незадовільно», які заносилися до випускних свідоцтв кадетів. З цього часу гімнастика в чоловічих гімназіях знову вводилася як обов'язковий предмет в обсязі 2 годин на тиждень. При цьому програма занять включала такі групи вправ: 1) стройові, 2) вільні та підготовчі, 3) вправи на рухомих снарядах, 4) вправи на нерухомих снарядах (перекладині, брусах, дерев'яному коні), 5) рухливі ігри [2]. Отже, учні виконували вправи на спортивних снарядах, стройові вправи, брали участь у прогулянках на свіжому повітрі.

Підсумовуючи результати реформування системи народної освіти з 60-х до 90-х років XIX століття, слід сказати, що в указаний історичний період у більшості навчальних закладів не було фахівців і матеріальної бази для проведення занять з фізичної підготовки учнів. Державні органи не виявляли зацікавленості в покращенні фізичного здоров'я дітей із народу, а переймалися лише їх військово-стройовою підготовкою.

Уперше покращення роботи з фізичного виховання учнів середньої освітньої ланки було передбачено проектом реформи середньої школи 1900 р. Так, циркуляр Міністерства народної освіти Росії 1900 р. «Об отмене летних каникулярных работ учеников средних учебных заведений» звільняв учнів від виконання складних письмових завдань влітку і започатковував у цей час прогулянки, екскурсії та подорожі освітньої спрямованості [4]. 1901 року було підготовлено проект нової реформи, яка передбачала не лише збільшення кількості годин на заняття гімнастикою, а й обов'язкове вивчення ручної праці, проведення рухливих ігор та освітніх екскурсій. На виконання цього проекту 1904 року при Міністерстві народної освіти створюється лікарсько-санітарний відділ, до зобов'язань якого входило спостереження за фізичним станом і здоров'ям учнів; у початкових школах, де навчалися діти трудівників, систематичне фізичне виховання було відсутнє.

У травні 1910 р. було затверджено «Положение о внешкольной подготовке русской молодежи к военной службе», в якому було прийнято настанову на використання у фізичній підготовці молоді сокільської гімнастики, оскільки саме сокільський рух підтримував монархізм [11]. 1913 року засновується спеціальна канцелярія з нагляду за фізичним розвитком «народонаселения Российской империи», яка запропонувала нову програму, до якої увійшли заняття спортом для хлопців і ручною працею для дівчат. При цьому в більшості середніх навчальних закладів заняття з фізичного виховання будувалися за методом сокільської гімнастики, в окремих школах переважала шведська або німецька гімнастика. І Всеросійський з'їзд з питань народної освіти (1913-1914 рр.) ухвалив рішення про створення єдиної школи, як сприяла би фізичному, моральному та розумовому вихованню дитини і готувала би її до «розумного й чесного вирішення питань особистого та громадського життя» [3]. З'їзд указав на необхідність обмеження дитячої праці та її охорони і визнав найкращими засобами фізичного виховання дітей ігри, прогулянки, екскурсії та гімнастику.

Нові реформи середньої освіти та фізичного виховання учнів розпочалися після 1917 року. Так, у щойно виданому «Зібранні узаконень і розпоряджень робочого і селянського уряду» (жовтень) зазначалося, що нова влада в галузі освіти першою метою визначає досягнення в найкоротший термін загальної грамотності шляхом організації мережі шкіл і введення загального обов'язкового та безплатного навчання. У зібранні також йшлося про організацію єдиної для всіх громадян світської школи декількох ступенів аж до університету та про забезпечення в майбутньому рівної і, можливо, більш високої освіти для всіх громадян [3, с. 17]. Стосовно фізичної підготовки молоді у програмних тезисах Центрального комітету створеного в цьому ж році Пролеткульту «О задачах физической культуры пролетариата» говорилося: «отрицая с исторической и научной точки зрения все старые системы физической культуры

буржуазії, пролетаріат створює класову фізичну культуру. В наші часи треба будувати не фізичну культуру для пролетаріату, а фізичну культуру пролетаріату. Нова фізична культура пролетаріату – це психофізіологічне виховання кваліфікованого чоловіка ... нова трудова гімнастика і новий колективний спорт...» [3, с. 18]. Тобто стара гімнастична система була заборонена, а заняття спортом скасовані.

У листопаді 1917 року щойно створений Народний Комісаріат Просвіти (НКП) приймає Постанову «Про реформу середньої школи», в якій зазначається про передачу шкіл «в ведення міських і сільських громадських самоуправлень». Тобто питаннями мережі та фінансування навчальних закладів, а також визначення змісту навчання й виховання учнів мали перейматися місцеві земства. У цей час в окремих містах на території України проводилися заняття з гімнастики на кшталт сокольської. Проте питання освіти на рівні місцевого самоврядування вирішувалися лише до наступного року. Уже на початку 1918 р. виходить Декрет «Об організації справи народного освіти в Російській республіці» [5], в якому визначаються функції НКП. У лютому цього ж року Комісаріат приймає постанову «Про передачу всіх навчальних закладів в ведення Народного Комісаріату по Просвіщенню», в якій зокрема було зазначено так: «для перебудови навчально-виховної справи, в цілях об'єднання і оновлення її на початках нової педагогіки і соціалізму, всі навчальні заклади переводяться в ведення Народного Комісаріату по Просвіщенню» [3]. Тобто відтепер саме НКП визначав обсяг і зміст навчання учнівської молоді.

Оскільки на території республіки йшла війна, у квітні 1918 р. Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет (ВЦВК) приймає Декрет «Об обов'язковому навчанні військової справи», в якому було зазначено, що «обов'язковому навчанню підлягають громадяни Російської Радянської Соціалістичної Республіки (РСФСР) в віці: 1) шкільному, нижчий ступінь якого визначається НКП, 2) підготовчому від 16 до 18 років і 3) призовному від 18 до 40 років. Жінки повинні навчатися тільки за їх згодою, на місцевих основах» [6]. Для виконання положень цього Декрету засновується Головне управління загального військового навчання і формування резервних частин Червоної Армії («Всеобуч»). Саме до його складу входив відділ фізкультурного розвитку і спорту, який відповідав за фізичну підготовку не лише у частинах Червоної Армії, а й на пунктах допризовної підготовки, а також серед громадянського населення, у навчальних закладах зокрема [6]. Завданнями Всеобучу було визнано: «всеобщее воинское обучение широких слоев населения и развитие спорта и допризывная военная подготовка» [3, с. 45]. Отже, починаючи з вересня 1918 р. юнаки долучалися до військово-фізичної підготовки, яка реалізовувалася переважно через стройові справи.

1918 року виходять два важливі декрети – Декрет «Об організації справи народного освіти», який заснував місцеві відділи народної освіти, та Декрет «Об єдиній трудовій школі», яким затверджувалося Положення про єдину трудову школу. Цим положенням спростовувалися всі види навчальних закладів і встановлювалася така структура шкільної освіти: «єдина школа розділяється на 2 ступені: 1-я – для дітей від 8-ми до 13-ти років (5-річний курс) і 2-я – від 13-ти до 17-ти років (4-річний курс)». Статтею 12 цього Положення проголошувалося, що «основою шкільної життя повинен служити виробничий труд, не як засіб оплати витрат на утримання дітей і не тільки як метод викладання, але, саме, як виробничий громадсько-необхідний труд. Він повинен бути тісно, органічно пов'язаний з навчанням, освітлюючим світлом знання всю оточуючу життя» [5]. Тобто нова влада як пріоритет освіти обрала підготовку людини праці.

Зазначеним положенням фізичному вихованню відводилося «видне місце», що відображено у 14 та 15 статтях, де було записано так: «шкільні заняття

в течение года распадаются на 3 категории: 1) обычные занятия, примерно с 1-го сентября по 1-е июня; 2) занятия под открытым небом, примерно с 1-го июня по 1-е июля – площадки, летние колонии, экскурсии для знакомства детей с природой и жизнью; 3) полные вакации, примерно с 1-го июля по 1-е сентября». При цьому «школы открыты для учащихся в течение 7-ми дней. Два дня в неделю, но не подряд, выделяются из общего числа учебных дней, при этом один день является совершенно свободным от обычных занятий и должен быть использован для чтения, экскурсий, спектаклей и других самостоятельных детских занятий. Другой день является полурбочим днем и используется для клубных и лабораторных занятий, рефератов, экскурсий, ученических собраний» [5].

Як бачимо, фізична підготовка учнів відбувалася лише шляхом їх природної фізичної активності, що була запланована й реалізована в організований спосіб. У Положенні вперше було звернуто увагу на стан фізичного розвитку і фізичного здоров'я учнів, який враховувався при вступі до школи, а також переведенні учнів на нову ступінь навчання: «при поступлении ребенка в школу необходим тщательный медицинский осмотр для определения состояния его физического и психического здоровья, деление на классы по мере возможности должно быть заменено делением на группы по степени подготовленности учащихся к соответствующему роду занятий. Переход в несоответствующую возрасту высшую группу допускается лишь по выслушании заключения школьного врача» (стаття 20) [5].

У квітні 1919 р. на I Всеросійському з'їзді з фізичної культури, спорту та допризовної підготовки було затверджено програму розвитку радянського фізичного виховання і спортивного руху на військовій період, яка базувалася на використанні досвіду спортивно-гімнастичних систем країн Заходу і мала військово-трудова та оздоровчо-профілактичну спрямованість [3]. Для школярів реалізація цієї програми відтворилася у створенні 1922 р. «піонерського руху» (на кшталт скаутського), у межах якого здійснювалася фізична підготовка учнів. Крім цього на з'їзді було розглянуто питання про створення спортивних клубів, розширення мережі навчальних закладів для підготовки кадрів з метою фізичного виховання дітей. На виконання резолюції з'їзду було відкрито курси інструкторів спорту та курси з підготовки шкільних інструкторів фізичного виховання.

У цьому ж 1919 році спеціальною постановою РНК затверджується і положення «Про організацію позашкільної освіти», у II розділі якого вказано, що головним завданням такої освіти є «содействие развитию подростков послешкольного возраста в интеллектуальном, эстетическом и физическом отношениях» [8].

Україна, борючись за незалежність, 1919 року сформувала власний тимчасовий робітничо-селянський уряд Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), який підготував «Проект єдиної школи в Україні». Відповідно до цього проекту було запроваджено трьохступеневу єдину загальноосвітню школу в такому складі: молодша школа (4 роки), старша школа (4 роки), колегія (4 роки). Перших два ступені утворювали цикл основної школи (8 років), третій – цикл середньої школи. Затверджено цей проект було в лютому 1919 р. урядовою постановою «Про середню школу» [3]. Отже, на відміну від РРФСР, де основною ланкою освітньої системи була єдина трудова школа (7 років навчання), в Україні було вирішено розбудовувати складну систему освіти. Проте вже у травні 1919 р. трансформована з тимчасового уряду Рада народних Комісарів УРСР видає «Положення про єдину трудову школу УРСР», в основу якого було покладено чинне в Радянській Росії «Положення про єдину трудову школу». Воно передбачало запровадження безоплатного і спільного навчання дітей обох статей з восьми років; загальноосвітній і політехнічний характер освіти, заборону релігійного виховання; продуктивної праці дітей [7].

У липні 1920 р. Нарком просвіти УРСР видав «Декларацію про соціальне виховання дітей», в якій «вперше було проголошено головні засади нової комуністичної

педагогіки» [1]. Згодом було прийнято інший методологічний документ – «Порадник по соціальному вихованню дітей», який проголошував такі основні принципи політики Радянської України у галузі освіти і виховання підростаючого покоління: необхідність виховання дітей в дусі комунізму, трудового виховання; поєднання навчання й виховання в єдиному процесі. Основним підручником при цьому проголошувалося життя, а роль сім'ї у вихованні дітей свідомо зменшувалася і недооцінювалася. Наголосимо, що окремі питання в документі трактувалися з позицій теорії «відмирання школи»: замість шкіл рекомендувалися дитячі будинки та дитячі комуні, в яких діти ізолювалися від родини.

У березні 1920 р. було затверджено «українську систему народної освіти» (на відміну від радянської), яка діяла з різними доповненнями десять наступних років. В основу цієї системи було покладено соціальне виховання, а робота всіх освітніх і виховних закладів будувалася за трудовим принципом (на базі продуктивної праці для виявлення професійних нахилів дітей). За своїми завданнями та змістом вона утворювала єдину систему професійної освіти. Нова українська модель освіти законодавчо була закріплена лише два роки по тому – 1922 р. у «Кодексе законів о народном просвещении У.Р.С.Р.», змістовний аналіз яких дозволяє стверджувати, що українська освітня модель передбачала: по-перше, максимальне наближення освіти до потреб економіки, що було цілком доцільно в умовах господарської розрухи; по-друге, поєднання спеціальної (професійної) та загальноосвітньої підготовки, оскільки суто загальноосвітня підготовка не дозволяла повноцінно підготувати людину до життя; по-третє, раннє спеціальне (професійне) навчання, починаючи з 15-літнього віку; по-четверте, перетворення загальноосвітньої школи на дитячий будинок, що значно розширювало (на погляд авторів реформ) її функції; по-п'яте, вибудовування системи профільних вертикалей зі збереженням наступності на усіх ступенях спеціальної (професійної) підготовки [3].

Вивчення архівних матеріалів засвідчує, що лише з 1920-х рр. радянська влада стала приділяти увагу фізичному розвитку дітей. Зважаючи на жахливий стан їх здоров'я, 1921 року РНК приймає Декрет «Об охране здоровья детей и подростков», в якому вказує на необхідність широкого використання фізичної культури для оздоровлення та фізичного виховання дітей [3]. Проте лише 1925 року спеціальним декретом РНК РРФСР засновується Народний Комісаріат Охорони Здоров'я (НКОЗ) і затверджується Положення «Об охране здоровья подростков и детей», в якому зазначається, що НКОЗ здійснює: «научную разработку и врачебно-контрольное наблюдение за проведением физической культуры в жизнь» [3]. Тепер окремі питання виховання молоді – медико-педагогічний контроль за педагогічним процесом, шкільна санітарія тощо, вирішуються спільно НКП та НКОЗ.

1923 року окремим декретом затверджується Статут єдиної трудової школи, де було записано: «единая трудовая школа имеет целью дать детям возможность приобрести знание и навыки, необходимые им для разумной организации как своей личной жизни, так и жизни в обществе трудящихся» [1]. Цим декретом також визнавалося, що в основу роботи школи покладається всебічне теоретичне і практичне вивчення трудової діяльності людей та її організації.

У листопаді 1924 р. РНК УРСР ухвалює постанову «Про шкільну мережу загального навчання», започаткувавши в такий спосіб історично відому семирічну трудову школу двох концентрів: першого – початкового (4-річка) і другого (3-річка) – основного. Перший концентр, який охоплював дітей віком 8-11 років, мав стати загальнодоступним і безкоштовним, про що йшлося у відповідних державних постановах [1]. Отже, спочатку держава продекларувала намір загального обов'язкового навчання, через півроку визнала мережу шкіл, а роком пізніше запропонувала відповідні заходи. Таким чином утворювався типовий для радянської системи освіти механізм розвитку освіти, спосіб формування її нормативно-правової бази.

У ситуації існування кількох різних концепцій радянського фізичного виховання необхідно було визначити його єдину фундаментальну основу, яка була викладена в Постанові Центрального Комітету Радянської комуністичної партії більшовиків (ЦК РКПб «Про завдання у галузі фізичної культури» (липень 1925 р.). У цій постанові: а) сформульовано всі поняття соціалістичної системи фізичного виховання; б) визначено її завдання, організаційна структура та зміст; в) вказано основні напрямки подальшого розвитку цієї галузі. «Физическая культура, – говорилося у постанові, – не должна исчерпываться одними лишь физическими упражнениями в видах спорта, гимнастике, подвижных играх и пр., но должна включать общественную и личную гигиену труда и быта, использование естественных сил природы, правильный режим труда и отдыха и т.д.» [1]. Ця постанова також установлювала основні засоби фізичної підготовки учнів, такі як: фізичні вправи, натуральні сили природи, суспільна та особиста гігієна, правильний режим праці та відпочинку. Як показало проведене дослідження, всі подальші положення та рішення комуністичної партії та радянського уряду про фізичне виховання і фізичну культуру ґрунтувалися саме на цьому керівному документі.

Отже, характеризуючи загалом процес формування нормативно-інструктивних основ функціонування системи фізичного виховання на території України в період кінця ХІХ – початку ХХ століть, можна зробити висновок про те, що активна діяльність педагогів, керівництва навчальних закладів сприяла підвищенню уваги до фізичного виховання. Результатом цього стало запровадження обов'язкових занять фізичними вправами в навчальних закладах того часу.

Ретроспективний аналіз нормативно-інструктивних основ процесу формування бази фізичного виховання на території України в цей період демонструє, що вони відбивають тогочасне державне й соціальне замовлення. Ідеї та досвід фізичного виховання, накопичені у навчальних закладах зазначеного періоду, багато в чому лягли в основу розвитку цього феномену в подальший час.

У зв'язку з розширенням поля досліджень проблем фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл перспективним напрямком подальшої наукової роботи є аналіз вітчизняних навчальних програм фізичної підготовки учнів ЗОШ.

Література:

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : [монографія] / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Інструкція і програма викладання гімнастики в чоловічих навчальних закладах, 1889 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1933. – Арк. 7.
3. Народное образование в СССР : сб. документов 1917-1973 гг. – 1974. – С. 93.
4. Об отмене летних каникулярных работ учеников средних учебных заведений, Циркуляр министерства народного просвещения России, 1900 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4925. – Арк. 115.
5. Об организации дела народного образования в Российской республике, декрет, 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 27. – Спр. 5125. – Арк. 102.
6. Об обязательном обучении военному искусству, декрет, 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 27. – Спр. 5126. – Арк. 112.
7. Положення про єдину трудову школу, 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 19. – Спр. 1522. – Арк. 113.
8. Положення про організацію позашкільної освіти, 1919 р. // ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6659. – Арк. 50.
9. Положення про початкові народні училища, 1864 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1348. – Арк. 131
10. Положення про земські установи, 1864 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1544. – Арк. 198.
11. Положение о внешкольной подготовке русской молодежи к военной службе, 1910 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 2130. – Арк. 146.

12. Про реформу середньої школи, 1917 р. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 2188. – Арк. 155.
13. Руководство по гимнастике для сельских школ, 1873 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 2130. – Арк. 112.
14. Статут гімназій і прогімназій, 1864 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1347. – Т. II. – Арк. 207.
15. Фальборкъ Г. Народное образование въ Россіи / Г. Фальборкъ, В. Чарнолуцкий. – С-Пб. : Тип-Лит. Б. М. Вольфа, 1904. – 603 с.

Рощин И. Г.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСА ФОРМИРОВАННЯ
ПРОГРАМНО-ІНСТРУКТИВНОЇ БАЗИ ФІЗИЧЕСЬКОГО ВОСПИТАННЯ УЧАЩИХСЯ
В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – НАЧАЛО ХХ ВЕКІВ)

Стаття посвячена історическому аналізу процесу формування нормативно-інструктивної бази фізического воститання учасихся в Україні в період кінця ХІХ – начала ХХ веков в пределах педагогического образования. Автором рассматриваются особенности формирования и становления реализации нормативно-инструктивной базы учащихся в Украине в этот период. Исследованы цели и тенденции развития физического воспитания в учебных заведениях Украины, анализируется хронология введения элементов нормативно-инструктивных основ физического воспитания. Прослеживается влияние социально-культурных и политических особенностей Украины в период конца ХІХ – начала ХХ веков на становление и развитие физического воспитания в образовательных учреждениях. Автором сделаны выводы о роли и месте нормативно-инструктивных основ физического воспитания учащихся как целостного явления в социокультурном аспекте.

Ключевые слова: физическое воспитание, образовательные учреждения, учащиеся, физическая культура.

Roshchin I. G.

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF FORMING OF PROGRAM-INSTRUCTIVE BASE
OF PHYSICAL UPBRINGING OF PUPILS IN UKRAINE
(THE END OF THE XIX-TH – THE BEGINNING OF THE XX-TH CENTURY)

The article is devoted to historical analysis of process of forming and formation of normative base of physical education of students in Ukraine during the end of the XIX-th – the beginning of the XX-th century, concerning teacher's education.

The author considers peculiarities of forming and formation, and also the process of implementation of regulatory framework with the aim to instruct students in Ukraine during mentioned period. Abstract goals and trends in the development of physical education in educational institutions of Ukraine are shown. It is analyzed chronology of introduction of elements of regulatory guidance of foundations of physical education in specified period. It is marked the influence of social, cultural and political circumstances in Ukraine during the late of the XIX-th – the beginning of the XX-th centuries on establishment and development of physical education in educational institutions. The author concluded that the role and the place of regulatory guidance at foundations of physical education of students were integral phenomena in social and cultural aspects.

In general, the process of forming and formation of regulatory guidance at foundations of system of physical education in the territory of Ukraine during two centuries, indicating active work of teachers, guidance of schools helps to improve situation and helps to pay special attention to physical education. The result of this activity was introduction of compulsory physical exercises in school practice.

Keywords: physical upbringing, educational establishments, pupils, physical culture.

Рецензент: Кузьменко В.В.